

Тобі, N. N., красная піснь,
А нам писаночок трийцять і шість.
Тобі, N. N., риндзівка,
А нам писаночок кобілка:
Не лінуйся встати, нам писаночок дати:
В сінях на кілочку, в кобелі на ріжочку.

В інших околицях Галичини стрічаються подібні великодні величання для парубків — тільки там вони не носять сеї назви.

Інакший характер і репертуар білоруських волочобників. Він переховався тут далеко краще в своїй старій формі і доповнює собою бідні останки українського волочільного.

Компанія волочобників, оповідають записувачі, складається з спеціальних охотників волочобництва, веселих людей, з небагатих селян, часом до 30 люда. Зійшовшись, вони вибирають з-поміж себе «починальника», який співає пісні в супроводі гри «музичини», скрипника, тим часом як «помагальники» або «подхватчики» приспівують тільки рефрени. Вибирають також «міхоношу» або «міхоношича», інакше «кошеленоса», — якогось міцного чоловіка, здатного двигати волочобні набутки. Пустившись селом, вони підходять під вікна і співають величання господареві. По скінченню господар виходить до волочобників або подає їм через вікно свої датки. Але найбільшою честю для себе волочобники вважають, коли їх господар запрошує на почастинок до хати — що, правда, трапляється рідко. Вони дякують осібною піснею-подякою. Коли ж господар ховається і взагалі нічим їх не наділяє, — співають йому глузування і побажання — навиворіть. Що далі йде компанія, то юрба її звичайно збільшується. Жінки й своїки волочобників прилучаються до походу; вони не співають, але при оказії дістають також почастинок. Випрошування датку в різних жартівливих формах становить фінал величання. Саме величання звертається, як сказано, передусім до господаря, але також і до інших членів родини, особливо до дівчини. Величання сі теж дуже подібні або навіть ідентичні з колядковими: на Двині співаються ті ж величання дівчині, що у нас в Галичині. Іноді до того прилучається ще що-небудь веселе, з скоморошого репертуару. Се, мабуть, те, що викликало особливі заходи духовенства на знищення сього звичаю, які справді привели до повного занепаду його або перемінило в співання побожних кантів шкільного типу¹.

¹ От що записує один вітебський учитель, в 1860-х рр.: «На превеликий жаль, тепер ледве де ще можна почути волочобників з їх піснею під вікнами: волочобницькі пісні сховались ("стали келейным»

Порівнюючи весь волочebníцький обряд і волочєбні тексти якої-небудь Вітебської губ. з колядницьким обрядом з нашої Гуцульщини, бачимо настільки повну подібність, що се одно вказує, без всяких дальших доказів, наскільки старе і загальне явище маємо перед собою. Ближчий розбір повинен вяснити, чи два цикли, два обряди, новорічний і великодній, віддавна існували паралельно, в подібних формах, з тими ж самими текстами; чи цикли пісень були з початку відмінні, і тільки згодом, з заниканням волочєбного обряду, вони стали у нас концентруватись коло новорічної коляди, а у білорусів задержались коло обох свят. Давно вже було завважено, що наші коляди не мають в собі нічого спеціально зимового, навпаки, пересякли елементом весняним. З другого боку, волочєбні величання говорять про «новий год — нове літо»¹. Правда, се розуміти можна не тільки про новий рік, але і просто про нову пору року. Можливо, маємо тут величальні теми постійні, котрі виступали при подібних обрядових обходах навіть і більше ніж два рази до року: співались і при обходах літніх і осінніх.

Переходячи до великодньої трапези помершим, годиться піднести насамперед, що вона відбувається окремо від першого, весняного дня мерців, «навського великодня», що припадає то на четвер на страстнім тижні («білим або чистім»), то на четвер великодній. Таких днів рахується три до року: весняний — в сей четвер, літній — «коли цвіте жито», і «на Спаса». В сі дні мерці небезпечні для живих, вони мають велику силу, і против них треба різних охоронних заходів (Чуб., III, 14). Натомість в провідну суботу (перед Томиною неділею) або в інший прийнятий день справляється трапеза «дідам», своїм ріднякам. Звичайно се робиться на «гробках», і се, очевидно, старша, первісна форма; але місцями ся церемонія вже вагається між церквою, куди приносяться «мисочки» за померші душі і тут же справляється часом загальна трапеза, — і кладовищем, де теж, окрім жертви своїм помершим на гробі, часом відбуваються й спільні трапези, які переходять потім в різні ве-

достояніємъ“). Два священника говорили мені з великою пихою, що “в їх парафіях волочєбницькі пісні поховані й більш не воскреснуть“». *Шейнъ*, Бѣлорусская народныя пѣсни, с. 80.

¹ Да вжо ж вам пѣсня спѣта,
Пѣсня спѣта против лѣта,
Против лѣта — лѣта теплаго,
Против году — году новаго,
Против вясны — вясны красныя
(*Безсоновъ*, Бѣлорусскія пѣсни, с. 3).

селі забави, особливо в бабські пісні і хороводи («бабський великдень»).

Жертва відбувається в різних формах — крашанку за-копують на якийсь час до могилки або могилку тільки об-кочують крашанкою, розбивають крашанку о хрест намоги-льний і віддають старцеві; поївши, кидають на могилку тро-хи шкарлущі й кісточок від свяченого; виливають чарку горілки; посипають свяченою солею, обводять могилку свя-ченою крейдею і т. д. Часом приказують при сій трапезі і жертві: «Святиї родителі, ходіть до нас хліба-солі їсти». «Їжте, пийте, вживайте і нас грішних споминайте». «Наші рідняки, не поминайте лихом, чим хата багата, тим і ра-да!» (Чуб., 28). Подекуди голосять, як уже знаємо, тому тут на сім вдруге не спинаємось.

Одмічу натомість замітку, зроблену дослідниками ри-туалу Слобідщини, що, загадуючи померших предків на великдень, не можна називати їх помершими, бо в сей день усі живі і небіжчики чують, що говорять їх діти. Тому на-зивають їх просто «родителями, родичами, приятелями» — «нехай легенько згадається нашим родителям» і т. д.¹

В житті молодіжи великодні забави служать початком улиці, яка розпочинається великоднім тижнем і триває по-тім до осені («до Семена», чи як де). Але подекуди сезон сей відкривається веснянками благовіщеньськими,— се, оче-видно, старший звичай, незалежний від змінної хронології великодня. Через се, як то було вже одмічено, весняні об-ряди і вегетаційні відправи так тісно зв'язались і злились з паруванням молодіжи, з її залицаннями і передподруж-німи зближеннями. Сими формами й мотивами ми займа-ємось ще нижче. Тут же треба одмітити, що сей сезон па-рування, що розпочинається волочільними обзоридами, веснянковими перекорами тощо, для багатьох слідом урива-ються — аж до осені. Тепер розлучником являється най-більше заробітчаний сезон: по великодні значна частина молодіжи, особливо парубків, іде на заробітки. Але мотив розлуки в весняних піснях далеко старший, ніж сі заробіт-чанські походи.

Вони стоять у зв'язку ще з одною формою сього весня-ного моменту — початку сезону воєнного. Сторона дуже інтерна — підкреснена як один з мотивів в наведеній вище веснянці про весняні води: «Коничок заржав, він до-ріженьку почув». Але вона досить мало звертала на себе уваги, і я тут теж згадаю про неї більше для пригадки про

¹ Сборникъ, т. 17, с. 97.

потребу звернути досліди в сей бік, ніж для того, щоб з відповідною ясністю його представити.

Що весна се zarazом початок козацького сезону, річ загально відома:

А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле,—
Молоденькому козаченькові
Мандрівочка пахне.

Або:

Й уже весна, весна, й уже красна,
Пора розтавати,
Пора нашим парубчатам
Селом мандрувати (Чуб., 111).

Се тепер служить заспівом до любовної історії:

Помандрував молодий N. N.
У чистеє поле

За ним іде молода дівчина --
«Вернися, соколе!»

Так само, як сей інтересний заспів:

Текла річенька, звеніла,
Аж до парубків у сніи —

Туди парубки збирались,
По золотому складались
(Чуб., 150) —

він служить вступом до складки хлопців на забавку з дівчатами. Але сі весняні сходи́ни парубків «у сінях» можуть мати ширше значення, ніж самі гулянки з дівчатами. Се парубоцький курінь вступає в новий сезон —

При́йде весна красна́,
Буде вся наша голота рясна́.

Весна звичайно, у різних народів,— се час відновлення воєнних організацій, операцій, походів і т. д. У римлян тиждень від 17 до 24 березня — се воєнний перегляд, чищення зброї, воєнні танці саліїв. У германських племен — не без зв'язку з кліматичними різницями — воєнний перегляд припадає на май. В старій поезії їх весна — се поклик «іти на війну — бити ворога». Можемо думати, що і у нас коли не раніше, то в чорноморсько-дунайській добі, тут також треба прийняти деякі такі практики в воєнних, парубоцьких організаціях. Тому коли серед наших варіантів веснянок про прихід весни ми стрічаємо такі:

При́йшла до нас весна красна,
Гаївочку нам принесла:
Для панянок гаївочку,
Для парубків мандрівочку.

Або:

А вже весна воскресла,
Що ж вона нам принесла:

На жіночки рубочки,
На дівочок віночки,
А парубкам шабельки,
Щоб ішли до війни! —

думається мені не про цісарську бранку, як видавцям, і навіть не про козацьку традицію, а значно раніші форми парубоцької дружини — про котру буду говорити нижче.

Тим я зазначив головніші мотиви, які відбиваються в нинішнім великоднім репертуарі. Вище я звернув на те увагу, що через свої вагання між Благовіщенням і Юрієвим днем, двома великими весняними святами, великодні обходи забрали багато такого, що належить до сих свят. Між іншим і з військових відправ, правдоподібно, дещо належить св. Юрієві, патронові їздців, ловців і вояків. Впливи старої християнської легенди про ясного вояка-їздця і зміборця дуже давно, мабуть іще перед християнізацією, в чорноморсько-дунайських стичностях, відбилися на нашій фольклорі і зв'язалися з старшими традиціями великого весняного свята. Я сподіваюсь повернутись до цього образу пізніше, коли буде мова про переймання християнської легенди, а тут тільки принагідно згадую повість про чудо св. Георгія, що сталось над «руським воеводою» під час походу на малоазійське місто Амастру на поч. IX в., як одну з ілюстрацій того, як давно образи святих їздців Георгія і Дмитра вражали уяву чорноморських піратів і вояків, коли вони стрічались з їх культом.

В подробицях вірувань, зв'язаних тепер з днем св. Юрія, «сімнадцятим тижнем на Різдві», можна завважити такі характеристичні подробиці. Се свято весни вже вповні розвиненої — трави, що виросла, збіжжя, що посходило. «В сей день сходить весна на землю»². Перед тим тільки її викликали, виглядали, стрічали, тепер вона вже тут. Юрій, або Юрай, Урай, Рай,— се той воротар, що відмикає небо на дощ, на росу:

Та Юрай мати кличе,
Та подай, матко, ключа
Одімнути небо, випустити росу (Чуб., 30).

Далі се збивається на антитезу дівоцької і парубоцької краси — тому що сей величавий заспів зійшов на вступ до жарливої веснянки.

В одній пінській колядці сі весняні і літні «святця», по-

¹ Мат. етн., XII, с. 146.

² Мат. етн., XV, 41.

в'язані з іменами церковних святих, вираховуються в такому порядку:

Першее святце святе Юрие,
Другее святце святий Петро,
Третее святце свят Ілія:

Святе Юрие землю одомкає,
Святий Петро жито зажинає,
Святий Ілія у копи складає
(Чуб., 337).

В галицькій колядці протиставляються св. Дмитро і св. Юрій — один приводить зиму, другий — літо:

В святого Дмитра труба із
срібла,

В святого Юра труба із тура
[вар.: з буйного тура].

А як затрубив ще й святий
Дмитро,

Та й покрив зимков [снігом]
всі гори біло.

[Вар.: Гори, долини всі в біль ся
вкрили].

Святий Юрію як се затрубив,
Всю кригу розбив, дерево розвив.

Або в ширшому образі:

Як май затрубив пресвятий Юрій,
Зазеленіли гори, долини,
Гори, долини, ще й полонини.
Пішли голоси по всіх низинах,
По буковинах, по всіх річинах,
Та по річинах, по кирничинах.
Усі низини зазеленіли,
Всі буковини сі зашаріли.

Та зозулечки повилітали,
Повилітали, защебетали.
І всі сі річки порозмерзали,
Всі сі кирнички повиповняли,
Пообцвітали все лотадами.
Та всі овечки та заблякли,
Всі ся вівчарі ізрадували¹.

Розуміється св. Юрій, що титулується навіть «сином божим»², можливо, через подібність свого імені з передхристиянським «Раєм»³ перейняв тут на себе прикмети старого свята відімкненого неба і відімкненої землі. Воно «по полю ходить, хліб-жито робить». Роса того дня має цілющу силу. В сей день справляються сакральні обходи поля — тепер в церковній формі, з священником, святощами і церковним свяченням води, колись — з вегетаційними хороводами і танцями, які так обурювали нашого шановного Вишенського, що накликав знищити сей «празник діявольський на поле ізшедших сатані офіру танцями і скоками чинити». Після обходу відбувається на полі ж таки трапеза: їдять і п'ють цілий день, причім вживаються останки великоднього свяченого, і — по скінченню трапези дещо з того зако-

¹ Збираю варіанти, поправляючи подекуди ритм. — Гн., № 115.

² Святий Юрій по межах ходить,

По межах ходить да жито родить,

Із єдиного колосочка да буде жита бочка!

Приспів або: *Христос воскрес, син Божий, або: Святий Юрій, син божий.* (Українські мелодії зібрав К. Квітка, № 707).

³ Потебня так і доводив, що властиве ім'я сеї міфічної істоти Рай, не Юрій, в котрім знайшов був нового «слов'янського бога» Шейн. і се первісно — епітет обжиночного вінка або снопа (II, 172).

пується на полі з примівками на врожай. Господарі качаються по засіву, на всі чотири боки, щоб тим способом викликати буйний врожай¹.

Сі останки старого вегетаційного свята дають деяке поняття про його характер, але словесний репертуар його згинував. Дещо можна підозрювати в вегетаційних мотивах веснянок. Обхід поля вважається способом на дощ — він відповідає подібним полудневослов'янським процесіям, де пісня вказує, що хмари повинні так іти по небу, як іде процесія — через поле, і мають «протікати» на поростання збіжжя й вина...

Другий момент, коло котрого збираються різні магічні акти, зв'язаний з стадом. На Юрія перший раз худоба виганяється до стада. Наведена вище вівчарська колядка представляє нараду святих вівчарів над вигоном овець:

Що в котру днину вівці мішати — Ой із царини та в полонину,
Будеш мішати та й виступляти, Будеш мішати та й трембітати!

І святий Юрій на сій нараді дістає поручення трембітати на виступ (Гн., с. 213).

В зв'язку з сим цілий ряд обрядів має завдання охоронити худобу від усякої злої сили і забезпечити багату «манну» — добуток від неї. Худобу очищують живим огнем, годують останками свяченого, виганяючи, потріплюють свяченою вербою; різні операції проробляють над пастухом — обливають його і т. п.²

В зв'язку з тим, очевидно, стоїть погляд на се свято як свято звірини і спеціально — вовків: се їх весняне свято, як осіннього Юрія — свято осінне. Юрій — «полісун» (ловець). Він «звіря пасе», призначає йому здобич. Тому в сей день не годиться відбирати від звіря, що він вхопить, бо се йому призначене. «Звірята з одного гнізда» в сей день сходяться і розмовляють, а «потім розходяться світами»³.

Літо і осінь. Місяць по Юрія, 23 мая, в деяких римських календарях стоїть свято роз, *dies rosae, rosalia, rosatio* — початок літа і zarazом день предків (*parentalia*)⁴. Написи вказують на широке розповсюдження його якраз на Балканах, серед фракійського населення. На характер сього свята, взагалі мало відомого, кидають світло пізніші

¹ Чубинський, III, с. 30; Мат. до етнол., VI, с. XV, с. 67 й ін.

² До циклу сих весняних обливань належить також і обливання попа, котре відбувається як, де і коли: або в призначений час, або власне так, щоб зробити се несподівано.

³ Матер. етн., XI, с. 20.

⁴ Tomaschek, *Über brumalia et rosalia*, с. 376. В інших календарях свято се стоїть в середині мая.

християнські інвективи, які ставлять русалії поруч «скоморохів» і «кукол» та підставляють се слово замість грецьких «іподромій», кінських перегонів. Коли ми завважимо сказа, не вище про переходи поминальних відправ у такі забави з скоморохами і «тризни», воєнні гри, то характер поминального свята зарисується перед нами доволі виразно. Так як новорічні коляди перейшли на Різдво, так се поминальне свято було перенесене на свято Трійці — велике свято, «Святу неділю», і зробило її передусім великим поминальним святом. Тут приходять і другий день мерців, які виходять на світ, «як жито цвіте»; від назви свята сі мерці, які ходять тоді, лякають або затягають до себе живих, одержали назву «русалок», причім, як в наших «дідьках», тут помішались поняття душ померших, нехрещених дітей з водяними і пільними німфами, духами збіжжя, і назва русалок і мавок (навок, від *навь* — мерлець) перейшла на сі образи¹.

Се, таким чином, факт інтересних українсько-балканських стичностей: як ім'я коляди, так і назва русалій для святої неділі, що зветься русальною у нас в XII в., являється таким документом. Зміст поминального свята був правдоподібно даний старою нашою традицією, але ім'я — принесли балканські запозичення. Чи докинули вони чогось і до змісту свята, се вже трудніше сказати: сей гамірливий характер його, сполучення з представленнями і продукціями «скоморохів», з перегонами, виступами перебіяців і под., могли бути в такій же мірі дані свійськими похоронними звичаями, як і доповнені впливами балкансько-романськими².

В старій легенді про Ніфонта маємо цікавий образ русалій київських часів: сатана посилає бісів на покусу людську і ті, убравшись в одержі крикливих кольорів (упестрені), граючи на бубнах, козах і сопілях, інші — взявши на себе «скурати», маски, веселили людей — і сі гри називались русалії. Стоглав, котрого цитати ми навели вище, вказує час сих відправ — в суботу на Трійцю, і поруч представлень скомороших згадує, що й самі поминальники при тім танцюють, б'ють в долоні і співають «сатанинські пісні». Па-

¹ Ак. Соболевський вказав недавно, що се мішання понять є взагалі в слов'янським слові «навь»: воно значить не тільки мерця, але і злих, неприязних духів (болгар. *нави* — недобрі духи жіночого роду). Сборник рус. яз., 88, с. 272.

² Різні паралелі східнослов'янських русалій з весняними і новорічними русаліями балканськими, між іншим — з воєнними візантійськими новорічними грищами, вказав Веселовський в своїх Разысканіях, студія XIV: Генварскія русалин и готскія игры въ Византіи.

м'ять сього затрималась у нас хіба в виді епілогу поминальної трапези, в формах сильно ослаблених і блідих¹. Вся ж буйна веселощ, на котру натякають наведені звістки, безперечно, дуже важна в розвої літературної творчості, запикла майже без сліду.

Спеціально русалкам і мавкам присвячений четвер на Святій неділі: се «русальний» або «мавський великдень», що відповідає «навському» четвергові на великодніх святах. Подекуди спеціальним святом русалок являється десятий понеділок, два тижні по Зелених святах. В сі дні не працюють, щоб не гнівати русалок, котрі могли б пошкодити полю, а так вони будуть його берегти. Тут ясно з русалками водяними мішають пільні німфи. В честь їх місцями справляється обід на полі або кладеться хліб на межах. Поливаються молоком сліди худоби, де вона ходить на пастівень і до води, і т. д. «Русалки» уявляються дуже амбітними на пункті їх культу і пам'ятання про них. Служать їм хазяї, чоловіки або жінки; молодіж не бере в тім участі. Дівчата мусять особливо їх остерігатись. Охоронним зіллям вважається полинь і любисток. Їх треба мати з собою, щоб не попастись русалкам у руки. Пісні, що співаються на сім тижні, згадують спеціальні «проводи» русалок — обряди, призначені на те, щоб їх позбутись:

Проведу русалочок до бору,
Сама вернуса додому...

Проводили русалочки, проводили,
Щоб вони до нас не ходили,
Да нашого житечка не ломили,
Да наших дівочок не ловили (Чуб., 189)².

Ловлення дівчат русалками описує пісня:

Ой біжить, біжить мала дівчина, А за ею да русалочка. «Ти послухай мене, красна панночко, Загадаю тобі три загадочки, Як угадаєш, до батька пушу, Не угадаєш — до себе возьму: Ой що росте без коріння,	А що біжить без повода, А що цвіте да без цвіту?» «Камінь росте без коріння, Вода біжить без повода, Папороть росте да без цвіту». Панночка загадочок не вгадала, Русалочка панночку залоскотала. (Чуб., 180—190).
---	---

Поруч того велике вегетаційне свято — початок літа, що зв'язався з Трійцею чи разом з поминальним днем, з кот-

¹ В записках з Ровен. пов. (Мат., XV, с. 71) заховалась интересна пам'ять про ритуальну трапезу з семи страв в суботу під Зелених свята, на честь «дідів», померших предків.

² Такими проводами може бути дівоча трапеза на Вшестя, серед жита, описана Дикаревим — Етн. мат., VI, с. 182.

рим воно могло бути і давніше зв'язане, чи незалежно від нього. Воно виявляється в прикрашуванні хат рослиною: «маєнню», «кличанню», в сакральних обходах поля, в убиранні майського дерева або «тополі», зв'язаному з різними грами і забавами молодіжи. І тут, як в інших святах, ідеї вегетаційні мішаються з мотивами весняного парування. Дівчата роблять складку, завивають вінки «на всі святочки, на годовії і на роковії», пускають їх на воду вночі з парубками. Все се служило темами багатому пісенному і хороводному циклу, від котрого зістались тільки невеличкі фрагменти, наслідком деструктивної роботи духовенства. Звісна «Супліка на попа» (XVIII в.) виводить селян з їх скаргами на попа, що він

...не велів челяді колядувати,
На улицю ходити і на Купайла через огонь скакати,
Об клечінні наказав вінців робити
І тих вночі на воду до річки носити.

Сі обряди одначе рухомі: вони механічно чіпляються то тих, то інших днів нинішнього календаря, в різних місцях різно, бо становлять взагалі прикмети весняних і літніх вегетаційних свят і парування.

Так в першій половині минулого століття було описане наряджування тополі на Зелених святах в Полтавщині: дівчата вибирали одну з-поміж себе на «тополю», прив'язували їй руки догори до паличок, убирали намистами, стрічками, хустками, так що лица не було видно, і водили по селу, співаючи:

Стояла тополя край чистого поля,
Стій, тополенько, не розвивайся,
Буйному вітроньку не піддавайся¹.

Пісня ся в інших місцях входить до купальського циклу.

В одній записці з полудневої Волині описується обряд роздавання вінків, зв'язаний з Юрієвим днем: дівчата, вибравши найгарнішу з-поміж себе, перев'язують їй груди, руки і ноги різним зіллям, а на голову кладуть вінок з квіток; сажають її на лавку з дернини, ставлять при ній збанок з молоком, сир, масло і т. п.; до ніг кладуть вінки. Потім водять хоровода навколо сеї «Лялі», як її звуть. По скінченні вона ділить між дівчатами сир, масло, роздає вінки, котрі дівчата ховають на другу весну.

Аналогічний обряд повторюється потім на Купала: дівчину, знов-таки найкращу, сажають до ями, зав'язують їй очі і дають вінки з свіжих і зав'ялих квіток. Дівчата водять

¹ Костомарова, Обь истор. знач. рус. народной поэзии, 1843, с. 52.